فصلنامه مطالعات حقوق
Journal of Legal Studies
شماره سی ام. بهار ۱۳۹۸، صص ۲۹۰-۲۸۳ Vol 3. No 30. 2019, p 283-290
شماره شاپا (۲۵۳۸-۶۳۹۵) ISSN: (2538-6395)

پیشگیری از بزهکاری و تاثیر آن بر کاهش جمعیت کیفری زندان

جواد جمشیدی[۱]. مجید شوهانی[۲]
۱. دانشجوی کاردانی، حقوق ثبتی، علمی کاربردی شماره ۲، ایلام ایران
۲. دکترا، جزا و جرم شناسی، مدرس دانشگاه علمی کابردی شماره ۲، ایلام ایران

چکیده
امروزه اعمال مجازات‌های جایگزین یکی از مسائلی است که در محاکم قضایی مطرح می‌شود، اعمال این سیاست گام مهمی را در کاهش جمعیت کیفری زندانیان برمی دارد و تاثیر زیادی در کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی دارد. یکی از سیاست‌های کلی دستگاه قضایی که در سال‌های اخیر بیش از گذشته دنبال می‌شود سیاست کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها با استفاده از اعمال مجازات‌های جایگزین حبس است. این سیاست که پشتوانه قانونی دارد به قضات اجازه می‌دهد که در برخی جرایم و برای برخی مجرمین از مجازات هایی استفاده کنند که هم امکان اصلاح فرد وجود داشته باشد و هم جامعه از آن مجازات منتفع شود. این سیاست به تدریج در حال پذیرش و گسترش توسط قضات محاکم بوده و سیاستی است که اگر در جامعه توسط قضات و البته مردم نهادینه شود و مردم نسبت به این قبیل آرا روی خوش نشان دهند منافع آن در ابتدا به مردم و سپس به نظام خواهد رسید. هدف از مقاله بررسی پیشگیری از بزهکاری و تاثیر آن بر کاهش جمعیت کیفری زندان است. این مقاله از نوع توصیفی- تحلیلی بوده و اطلاعات آن به صورت کتابخانه‌ای و اطلاعات عمومی نویسنده گردآوری شده است. نتایج مقاله نشان داد که مجازات‌های جایگزین نقش مهمی را در کاهش آسیب‌های اجتماعی ایفا می‌کند و این مهم جدای از بحث قضات، در جامعه باید فرهنگ‌سازی شود.

واژه‌های کلیدی: پیشگیری از بزهکاری، جمعیت کیفری، زندان

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

مقدمه

مجازات حبس به منزله یک مجازات اصلی، از بیمه دوم قرن هیجدهم به عنوان یک واقعیت گریزناپذیر در نظام‌های کیفری بسیاری از کشورها وجود دارد. هر چند در سیر تحول نظام مجازات شاهد تحولاتی در رویکرد به مجازات حبس و چگونگی اجرای بهتر آن هستیم، اما پس از جنگ جهانی دوم، تحت تاثیر اقدامات جنبش دفاع اجتماعی در زمینه رعایت و احترام به حقوق بشر، حق آزادی که پس از حق حیات یکی از اساسی‌ترین حقوق بشر محسوب می‌شود، جایگاه خود را پیدا کرد.

مجازات حبس به عنوان واکنشی که جامعه در مقابل مجرمان نشان می‌دهد، از دیرباز در جوامع مختلف اعمال شده است تا از این طریق امنیت و آسایش جامعه فراهم شود. فلسفه مجازات اصلاح بزهکار است، درحالی که تجربه جرم‌شناسی و همچنین آمارهای موجود نشان داده که هم‌اکنون وضعیت زندان ها به گونه‌ای است که نه تنها اصلاحی در زندان‌ها صورت نمی‌گیرد بلکه مجرمان انواع راهکارهای جدید برای ارتکاب جرائم در آینده و اعتیاد در زندان و. . . را فرا می‌گیرند که این موارد موجب می‌شود شخصی که برای بار اول وارد زندان می‌شود به تدریج با محیط و زندانیان خو گرفته و همانند یک مجرم حرفه‌ای از زندان خارج شود (حسنوند، ۸۱؛ ۸).

از طرفی پیشگیری از جمله مباحث عملی و بسیار با اهمیت در تمامی علوم از جمله جرم‌شناسی است. این شاخه از جرمشناسی ضمن بررسی عوامل (وضعی و اجتماعی) پدیده مجرمانه، با ارائه تدابیر و راهکارهای پیشگیرانه، سعی در پیشگیری از وقوع جرم دارد. امروزه اهمیت پیشگیری از جرم بر همه دولتها و به ویژه سازمان‌های پلیسی و سایر نهادهای برقراری نظم و امنیت در جامعه، بیش از پیش مشخص شده است. از طرفی توسعهٔ روزافزون علم و پیدایش فنآوری‌های نوین، عالوه بر تأثیر مثبت بر جنبه‌های گوناگون زندگی بشری آثاری سوء نیز در پی داشته است. از جمله این آثار سوء می‌توان به استفاده برخی از بزهکاران از جدیدترین تجهیزات رایانه‌ای و فنآوری‌های پیچیده مخابراتی در راستای ارتکاب جرم اشاره کرد. از این رو سازمان پلیس نیز که حسب وظیفه ذاتی، مکلف به مبارزه با بزهکاران است، باید تدابیری را بیندیشد تا به طور مؤثری با اینگونه بزهکاران مقابله کند (اصغری، ۱۳۹۳؛ ۱۲۵). از سویی مقابله مؤثر با بزهکاران و جلوگیری از پیدایش آثار وخیم و زیانبار ارتکاب جرم، ایجاب میکند که پلیس، پیشگیری از جرم را سرلوحهٔ عملکرد خود قرار دهد. به نظر می‌رسد که مهمترین گام برای اجرای طرح‌های پیشگیری از جرم، ارتقا سطح دانش عملی و بومی سازی فنآوری‌های مختلف و بکارگیری آن در سازمان پلیس می‌باشد. و فرهنگ حبس‌زدایی و استفاده از مجازات‌های جایگزین مدت زیادی است که در کشورهای توسعه‌یافته در حال اجراست. و در ایران نیز قوانینی در این زمینه تصویب و اجرای شده است.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

پیشینه تحقیق

اصغری(۱۳۹۳) در پژوهشی به بررسی حبس‌زدایی و نقش آن در پیشگیری از تکرار جرم پرداخت. تحقیقات میدانی نشان داد که هر چقدر میزان خدمات‌دهی مراکز مراقبت بعد از خروج از زندان کمتر باشد تکرار جرم در افراد بیشتر خواهد بود.

حاجی ده‌آبادی (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی نقش وقف در پیشگیری از بزهکاری و بزهدیدگی پرداخت. نتایج نشان داد از جمله آموزه‌های سیاست جنایی اسلام که نقش و جایگاه بسیار مهمی در پیشگیری از جرم دارد، نهاد وقف و ترویج فرهنگ وقف است. بررسی ابعاد وقف، به ویژه با نظر به وقفنامه‌هایی که تاکنون کشف شده است و گزار شه ایی که از وضعیت جوامع اسلا می موجود است، اثبات کنندهٔ این مدعاست که از جمله کارکردهای وقف، پیشگیری از بزهکاری و نیز بزهدیدگی است. کارکرد نهاد وقف فقط به پیش از وقوع جرم محدود نمی‌شود، بلکه پس از وقوع جرم نیز نقش‌آفرینی مؤثری در کاهش جمعیت کیفری، سازش دادن بزهکار و بزهدیده و ایفای نقش ترمیمی یا حتی اصلاح و درمان مجرمان دارد.

مبانی نظری

پیشگیری از جرم

پیشگیری در لغت به معنای هشدار دادن از وقوع چیزی و مانع وقوع چیزی شدن و پیش‌دستی آمده است (دهخدا: واژهٔ پیشگیری). جرم به معنای هر نوع رفتار خلاف قوانین و مقررات اجتماعی است که ضمانت اجرای کیفری برای آن در نظر گرفته شده است. البته معنای جرم‌شناختی، جرم متفاوت و البته موسع از معنای جزایی آن است و هر نوع رفتار مغایر با هنجارهای اجتماعی را شامل می‌شود که جامعه به نوعی در مقابل آن واکنش نشان می‌دهد. مدل برخورد و مواجهه با جرایم تا مدت‌ها از نوع کیفری بود و از جمله اهداف کیفرها، ارعاب خاص (مجرم) و عام (آحاد جامعه) و بازدارندگی از جرم و تا حدی اصلاح و درمان مجرمان بود. بازدارندگی از جرم از راه کیفرها که گاه از آن به پیشگیری کیفری نیز تعبیر می‌شود، تا مدت‌های طولانی در جوامع به عنوان یک رویکرد غالب جلوه‌گر بود، در عین حال، افزایش نرخ جرایم و تغییراتی که در شیوه‌های ارتکاب جرم به موازات پیشرفت‌های بشری در عرصه‌های علم و فنآوری حاصل شد، ناکارآمدی تدابیر کیفری صرف را بیش از پیش مشخص ساخت و گرایش به اقدامات پیشگیرانه از جرم را تقویت کرد (جعفر، ۱۴۱۸؛ ۲۰۲). البته نباید تحول سطح معرفتی بشر و اقبال بیشتر وی به ارزش های انسانی را در اهتمام به تدابیر پیشگیرانه، نادیده انگاشت. در هر حال، امروزه پیشگیری از جرم اگرچه یک گفتمان غالب نیست، ولی به عنوان رویکردی راجح و مهم خودنمایی می‌کند. پیشگیری در معنای اخیر، شامل همهٔ اقدامات و تدابیری است که ماهیتی غیرکیفری و جمعی دارد و برای کاهش نرخ جرم در جامعه طراحی و اجرا می‌شود. جرم‌شناسان و

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

متخصصان، تعاریف بسیاری از جرم ارائه داده‌اند که هریک بیانگر بعدی از پیشگیری است که به نظر آنها مهم تلقی می شده است؛ مثلاً گاهی پیشگیری از جرم به الگویی از نگرش‌ها و رفتارها که هدفش کاهش خطر جرم و بالارفتن احساس امنیت و اطمینان است؛ زیرا به طور جدی بر کیفیت زندگی در جامعه تأثیر بگذارد و به ایجاد محیطی که در آن امکان رشد و گسترش جرایم وجود نداشته باشد، کمک کند (حاجی ده آبادی، ۱۳۸۸).

جرم‌شناس شهیر فرانسوی معیارهای چهارگانهٔ ذیل را برای شناخت ماهیت تدابیر پیشگیرانه ارائه می‌دهد:

ـ اقدامی پیشگیرنده تلقی می‌شود که هدف اصلی آن، اقدام مؤثر علیه عوامل و یا فرایندهایی است که در بروز جرم، نقش تعیین‌کننده‌ای دارند؛

ـ اقدامات پیشگیرنده، ماهیت جمعی دارند؛ یعنی موضوع و مخاطب آنها نه یک فرد، بلکه بخشی از یک جامعه یا همهٔ آن جامعه، جمعیت هدف پیشگیری را تشکیل می دهد.

ـ اقدامات پیشگیرانه، پیش از وقوع جرم و نه پس از ارتکاب آنها، اعمال می شوند.

ـ اقدامات پیشگیرانه، اقداماتی غیرقهرآمیز و سرکوب گرانه‌اند (معاونت اجتماعی و پیشگیری از جرم قوه قضاییه، ۱۳۸۲؛ ۲۱).

کاهش جمعیت کیفری زندان

برای کنترل و کاهش روند افزایشی جمعیت کیفری باید این مسئله را به عنوان یک معلول در نظر گرفت. به تعبیر دیگر، برای کاهش جمعیت کیفری ابتدا باید حد استاندارد جمعیت کیفری را برای جامعه خود مشخص کرد و دریافت که با توجه به جمعیت کشور، میانگین و حداقل و حداکثر جمعیت کیفری جامعه تا چه میزان است و سپس آن را با استانداردهای جهانی مقایسه نمود. چه بسا ممکن است جمعیت کیفری فعلی در حد استانداردهای جهانی یا حتی پایین‌تر نیز باشد. در این صورت ما بـایـد آن را بـرای جـامـعه خود طبیعی و حتی مطلوب قلمداد کـنـیـم؛ چـراکه وجود افرادی به عنوان بزهکار و مجرم و درنتیجه ایجاد جمعیت کیفری در هر جامعه‌ای طبیعی و غیرقابل اجتناب است (محمدی، ۱۳۹۳).

میانگین جمعیت کیفری کشور بالاتر یا پایین‌تر از میانگین جهانی باشد، هدف ما کاهش این میزان به حداقل ممکن است. این مسئله را باید به عنوان یک معلول تلقی کرده و به دنبال شناسایی علل و عوامل ایجادکننده آن بود. پس از این مرحله، عوامل ایجادکننده بزه باید یکایک از میان برداشته شوند تا معلول که همان افزایش جمعیت کیفری است، کنترل شده و از میان برود. بدون شناسایی و حذف علل ایجادکننده بزه و جرم، امکان کنترل و کاهش معلول فراهم نیست.

عـوامـل پـیـچـیـده و درهـم‌تـنـیده‌بسیاری در میزان جـمـعـیـت کـیـفـری تأثیرگذارند. براساس دیدگاه سیستمی به پدیده‌های اجتماعی که هم‌اکنون یکی از مهم‌ترین و مقبول‌ترین دیدگاه‌ها در بیان و تبیین مسائل اجـتماعی به شمار می‌آید، تمامی عوامل، نهادها و سازمان‌ها و هر آنچه در جامعه انسانی وجود دارد

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

و انسان به آن مرتبط است، در همه پدیده‌ها و هر چه در یک جامعه رخ داده و وضع فعلی جامعه را شکل می‌دهد، نقش دارند. از همین رو می‌توان گفت در یک جامعه انسانی همه مسائل و موضوعات بر هم تأثیرگذارند و تمامی عوامل اجتماعی همچون حلقه‌های زنجیر با یکدیگر ارتباط دارند و چنانچه تغییر و تحول و کسر و نقصانی در یکی از آن بخش‌ها ایجاد شود، خواه ناخواه بر سایر بخش‌ها تأثیر گذاشته و به تبع آن کل سیستم که همان جامعه است، متأثر می‌شود.

راهکارهای پیشنهادی برای کاهش جمعیت کیفری

برای ارائه راهکاری به منظور کاهش جمعیت کیفری با دیدگاهی جامع و دقیق می‌توان دو دسته راهکار را پیشنهاد کرد (معاونت اجتماعی و پیشگیری از جرم قوه قضاییه، ۱۳۹۳؛ ۲۱).

۱- راهکارهای کلان

این راهکارها با اساس و بنیاد یک جامعه مرتبط هستند. همان‌گونه که گفته شد، تمامی عوامل و نهادهای موجود در یک جامعه مانند حلقه‌های زنجیر به یکدیگر مرتبط بوده و هر تغییری، اعم از مثبت یا منفی که در یکی از نهادها و بخش‌های جامعه روی می‌دهد، بر سایر بخش‌ها نیز تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال، چنانچه جامعه از لحاظ آموزشی در سطح بالایی باشد، این موضوع تأثیر مثبتی را بر سایر بخش‌های جامعه از قبیل اقتصاد، بهداشت و فنآوری بر جا خواهد گذاشت. در صورتی که سیستم اقتصادی جامعه از حضور افراد متخصص در آن زمینه بهره ببرد، این بخش تقویت می‌شود و در آینده تأثیرات مثبتی بر سیستم آموزشی و سایر نهادها خواهد داشت. براساس این دیدگاه برای این که شاهد پایین آمدن میزان جرم و بزهکاری و در نتیجه کاهش جمعیت کیفری باشیم باید:

۱-۱- سامانه آموزش و پرورش قوی و کارآمدی داشته باشیم تا علاوه بر آموزش دروسی از قبیل ریاضی، فیزیک، شیمی و سایر علوم رایج، به جنبه‌های اجتماعی انسان نیز توجه شود و موضوعاتی همچون مهارت‌های زندگی، نحوه برخورد با مشکلات (حل مسئله)، آشنایی با قوانین ارتباطات اجتماعی، آشنایی با فلسفه و ضرورت قانون‌مند بودن جامعه و ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در یکایک شهروندان مورد توجه قرار گیرد.

۱-۲- به مسائل اقتصادی جامعه در سطح کلان و وضعیت معیشتی شهروندان رسیدگی شود؛ چراکه این موضوع یکی از مهم‌ترین جنبه‌های زندگی افراد در اجتماع را شامل می‌شود و بروز مشکل در این بخش، مسائل و معضلات بسیاری را به وجود می‌آورد. بنابراین بهره‌مندی آحاد جامعه از رفاه نسبی امری ضروری است. حضرت علی (ع) در این باره فرموده‌اند: "چنانچه فقر از یک در وارد شود، ایمان از در دیگر خارج می‌شود."

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

۱-۳- سازمان‌های قوی و مؤثر خدماتی، حمایتی و رفاهی از قبیل تأمین اجتماعی و بهزیستی ایجاد شوند و درون آنها یک سامانه مددکاری قوی در حال فعالیت باشد.

۴ -۱- نسبت به آموزش مفاهیم دینی و اخلاقی تأثیرگذار که دارای پشتوانه علمی هستند، اقدام شود.

۲- راهکارهای خرد

این راهکارها مربوط به سیستم قضایی و انتظامی کشور بوده و تغییراتی را شامل می‌شود که باید درون نظام قضایی و انتظامی به وجود آیند و شامل این موارد است:

۲-۱- بهره‌گیری از نظام انتظامی و پلیسی کارآمد با حضور افراد متخصص در زمینه کشف جرم به طریق علمی

۲-۲- تأسیس و بهره‌گیری از شوراهای حل اختلاف محلی که بحمدالله در نظام قضایی کشور در حال گسترش است.

۲-۳- پیش‌بینی مجازات‌های جایگزین زندان از سوی مراجع قضایی و آموزش مصادیق آن به قضات

۲-۴- ایجاد تغییرات در سیستم قضایی به نحوی که در کوتاه‌ترین مدت و به صورت دقیق به پرونده‌ها رسیدگی و از اطاله دادرسی جلوگیری شود.

۲-۵- کاستن از عناوین مجرمانه و به حداقل رساندن تعداد آنها و استفاده نکردن از مجازات زندان در جرایمی همچون محکومیت‌های مالی، ترک نفقه و تصادفات هم‌اکنون براساس آمارها بیش از ۱۰ درصد از زندانیان را محکومان این جرایم تشکیل می‌دهند.

۲-۶- رسیدگی فوق‌العاده و خارج از نوبت به پرونده‌های زندانی‌دار

۲-۷- ایجاد واحدهای مددکاری در دادسراها

۲-۸- آشنایی قضات دادگاه‌ها با مددکاری اجتماعی و وظایف مددکار و نیز همکاری نزدیک با مددکاران اجتماعی و استفاده از نظریات کارشناسی آنان در مواقع لزوم

۲-۹- تأکید بر بعد اصلاحی و تربیتی زندان‌ها از طریق به کارگیری افراد متخصص در این زمینه؛ مانند مددکار اجتماعی، رفتار درمانگر و روان‌شناس به تعداد کافی و تخصیص امکانات مناسب به نحوی که هر فرد متخصص بتواند از نزدیک با چند مددجو کار کند.

۲-۱۰- هدف‌دار کردن اعمال عفوها

۲-۱۱- متناسب شدن قرارهای تأمین صادر شده از سوی مراجع قضایی با اتهام مورد رسیدگی و توجه بیشتر به اصل "اصاله البرائه"

۲-۱۲- در نظر گرفتن حداقل مجازات حبس برای محکومان

۲-۱۳- تسریع در اعمال تخفیف برای محکومانی که شرایط استفاده از تخفیف‌های مختلف قانونی را دارند؛ از قبیل استفاده از ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی، اعمال ماده ۲۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری،

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

اعمال ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی و استفاده از ماده ۶ قانون اصلاح موادی از قوانین دادگستری مصوب ۱۳۵۶.

نتیجه‌گیری

مجازات‌های جایگزین نقش مهمی را در کاهش آسیب‌های اجتماعی ایفا می‌کند و این مهم جدای از بحث قضات، در جامعه باید فرهنگ‌سازی شود. قطعا احکامی که برای افراد بی‌سابقه در محاکم قضایی مبنی بر مجازات جایگزین صادر می‌شود ضمن اینکه آسیب‌های جامعه را پس از زندان کاهش می‌دهد در تکریم شخصیت افراد هم نقش تاثیرگذاری خواهد داشت. بسیاری از زندانیان افراد سابقه‌دار و ستاره‌دار نیستند بلکه از احترام و شخصیتی در جامعه برخوردارند اما بنا به اتفاق غیرمنتظره وارد زندان شده‌اند که ورود آنها به زندان هم می‌تواند زمینه‌ساز آسیب های بعدی شود لذا می‌توان از تخصص این افراد به خوبی بهره برد و دستگاه ها هم در این امر باید محاکم قضایی را یاری کنند.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

فهرست منابع و مآخذ

ـ اصغری، زهرا (۱۳۹۳)، حبس زادیی و نقش آن در پیشگیری از تکرار جرم، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم (علمی ترویجی)، سال ۱۰، شماره۳۳؛ صص۱۲۳-۱۴۶

ـ حاجی ده آبادی، محمدعلی (۱۳۸۸)، نقش وقف در پیشگیری از بزهکاری و بزهدیدگی، حقوق اسلامی، سال ششم، شماره ۲۲

ـ حسنوند، علی (۱۳۸۱)، عوامل موثر در کاهش جمعیت کیفری، اصلاح و تربیت، سال چهارم، شماره۲۱

علی محمد جعفر (۱۴۱۸ق)؛ مکافحة الجریمه: مناهج الامم المتح دة والتشریع الجزایی؛ ج ۱، لبنان: المؤسسة الجامعیة للدراسات والنشر والتوزیع

ـ محمدی، غلامعلی (۱۳۹۳)، حبس در غیرزندان، فصلنامه قضاوت، شماره۸۰

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]